

Pintslitõmbeid elumaalilt:

LUI LÄTT

Kirsioksa kiigutavat tüdruku maalinud Lui Lätt ei aimanud sel päikeselisel päeval, et aja hammasrattad jahvatavad varsti ta elu kildudeks. Tütred on hoole ja armastusega kogunud kokku killud ja teosed. Raamatuks.

INNA GRÜNFELDT
inna.grynfeldt@
virumaateataja.ee

Anderikka kunstniku Lui Läti tütred Imbi Tomberg ja Tiiu Übi seadsid raamatukaante vahele oma isa lühikeseks jäänud elu, loo ja loomingu. Et järelepõlved teaksid ja mäletaksid.

Raamat kannab lakoonilist pealkirja “Lui Lätt 1902–1950”. Faktid. Maalid. Joonistused.

Mõned isiklikud mälestused. Neid on napilt, sest Imbi oli ühesteistkümnene, Tiiu viiene, kui isa pidi aastal 1946 pagema metsa, et varjata end NKVD eest. 1950. aasta suvel leiti nende hea isa – andekas kunstnik ja hinnatud õpetaja – Porkuni järve tagant maakivilt, käes püstol ja kõrval tungivas toonis kiri ametivõimudele, et ta pere viimaks rahule jäetaks.

1942. aasta suvel, mil Saksis valmis Imbi portree, ei teadnud keegi, et kahe aasta pärast mobiliseeritakse Lui Lätt Saksa sõjaväkke ning see määrab tema ja ta pere saatuse.

“Istun talveaia trepil päikesepaistel, hoides käes peenikese varrega kirssi nii, nagu hakkaksin seda süüa. Pean marja ikka ja jälle suu kohale tõstma. Paigal püsida on tüütu ja igav,” kirjeldas Imbi Tomberg selgesti silme ees seisvat päeva. Igavuse peletamiseks rääkis isa tütrele vigurijuttu, kutsus teda oma Neljapäevaks, sest Robinsoni raamatut oli Reede juba olemas, Imbi aga olevat sama sugune väike metslane – juuksed sassis ja riided alailma määrdunud ...

“Ma ei ole isa näinud ... Ma ei mäleta teda,” ütles Lui Läti noorem tütar Tiiu Übi.

Õed meenutasid, et isa võis teinekord ehk Saksis oma vanemate talus viibidagi, kuid lapsed teda ei näinud. Nad mäletavad, et

talumaja pööningul käima harjunud tüdrukuid ei lubatud ühel päeval äkki sinna ronida. “Ilmselt oli isa seal,” ütles Imbi Tomberg. Lakapealsel oli papist seintega ruum, kuhu perepoeg ja tüdrukute isa Lui Lätt sai varjuda, arvasid nad nüüd elukogenult. Lastena ei saanud nad sellest aru.

Kaotanud 1947. aastal ootamatult ema, kasvasid õed üles eri peredes – Tiiu onu Edgari peres, Imbi ema õe peres –, ent suhtlesid ja olid teineteise jaoks olemas.

Imbi Tomberg rääkis, et ehkki teda huvitasid ajalugu, kunst ja kirjandus, valis ta onu soovitusel edasiõppimiseks mäetehnikumi, kuna seal sai hea hariduse ja samas vaadati õpilaste päritolule läbi sõrmede. Naise sõnul räägiti isast kogu aeg, ehkki ta oli sunnitud olema perest eemal ja tütred pidid kasvama sugulaste juures. “Isa oli kogu aeg taustal. Ta oli väga armastatud ja temast peeti lugu,” ütles Imbi Tomberg. “Ma mäletasin teda – olin ju üheksaastane laps. Isa oli mul a ja a. Stalini ajal viidi mind ülekuulamisele. Mind hirmsasti haavas, kui ülekuulamise nimetati mind bandiid tütreks,” lausus Imbi Tomberg, kes sidus oma elutöö põlevkiviga ja kaevurite õpetamisega ning on abikaasa Heinole olnud toeks raamatute väljaandmisel ja paepargi rajamisel.

Tiiust sai isa jälgedes kunstnik ja ta töötas kolmkümmend aastat televisioonis ning tema käe alt on tulnud “Wikmani poisid” ja “Need vanad armastuskirjad”, lisaks lugematult lastenäidendeid.

Tiiu Übi jutustas, et kodus seinal oli isa seesama autoportree, mis on raamatukaanel. “Ma ikka vaatasin seda. See oli nagu tugi. Ja see oli lattu, mis oli minu ees kunstnikuna. Annan täiesti aru, et isa oli minust parem kunstnik, ehkki olen lõpetanud Tartu kunstikooli ja ERKI,” rääkis ta. “Tema looming on üle aja. Hindan oma isa väga andekaks.”

Idee kirjutada isast raamat sündis õdede ühisel rongisõidul.

CV

- Lui Lätt (20.12.1902, Saksi – suvi 1950, Porkuni) – pedagoog ja kunstnik
- Õppis Saksi valla-koolis, Rakvere 2. algkoolis, Rakvere õpetajate seminaris. Seminaripäevil tegeles kunstiga Eduard Ole juhendamisel.
- Töötas Aravete algkoolis, Aa algkoolis, Sonda algkoolis (koolijuhataja).
- Abiellus 1933. aastal Hilda Valbetiga, 1935. aastal sündis tütar Imbi, 1941. aastal tütar Tiiu.
- Veebruaris 1944 mobiliseeriti Saksa sõjaväkke. Sõjategevuse lõppemisel Eesti pinnal suundus vanematekoju Saksi ja asus tööle õpetajana.
- 1946. aasta märtsis läks NKVD eest metsa pakku ja varjas end seal surmani.
- Paos olles jätkas maalimist ja puunikerduste loomist.

Lui Läti tütred Tiiu Übi (vasakul) ja Imbi Tomberg seadsid raamatukaante vahele isa elu ja loomingu.

“Isa oli meil Sonda kooli direktor ja mina sündisin Sonda koolimajas. Küsisin Imbilt, et kuidas meil Sondas see elamine oli. Ta imestas, et ma ei mäletagi. Hakkas teavet otsima ja mälestusi kirja panema,” meenutas Tiiu Übi.

Imbi Tomberg rääkis, et kuna on õest kuus aastat vanem, mäletab ta ka rohkem. “Kui isa viimati nägin, olin üheksaastane tüdruk, Tiiu oli kõigest kaheaastane. Olid ajad, kus paljudest asjadest ei räägitud, aga kui aeg läks vabamaks, panin oma lastele ja oma õele kirja, mida mäletasin, hakkasin istuma arhiivides ja mägede kaupa dokumente lappama, kohtusin paljude inimestega, tänu kellele sain mõndagi teada.”

Õed jutustasid üksteise võidu, kuidas avastasid Mart Laari raamatust karikatuurid, milles tundsid ära isa käekirja. “Täpselt see stiil!” rõhutas Tiiu Übi. “See oli pikk otsing. Leidsin Laidoneri muuseumist ümbriku karikatuurivihikust tehtud fotodega. Vihiku pealkiri oli täpselt see rügement, see pataljon ja see kompanii, kus oli isa,” meenutas Imbi Tomberg. Hamillar Mengeli raamatust “Suurim armastus IV” leidis ta kinnitust faktile, et rühmaülem leitnant Lätt oli hea karikaturist.

“Olin ju suur tüdruk, ja kui isa joonistas, olin ninapidi juures. Ta võttis mind kaasa, kui käis Uljastel maalimas. Isa käekirja ma tõesti tundsin,” ütles Imbi Tomberg, kel selja taga aastatepikku-

sed otsingud ja leidmised. “Mõned maalid oleme leidnud antikvariaadist ja saanud neist fotod. Kui isa oli tagaotsitav, pidasid tuttavad seda ohtlikuks ning isa signatuur on maalilt maha kraabitud, ainult õrn jälj on näha. Pärast sõda ta enam oma pilte ei signeerinudki,” rääkis vanem tütar. End punavõimu eest varjaval Lui Lätil õnnestus mõnikord vahetada maale ja skulptuure värvide vastu ning mõnedki tööd on valminud metsas.

Tiiu Übi lausus, et isa akvarelle hoiti kasuina venna kapis ja millegipärast ei võetud neid üldse välja. “Leidsin need pärast tema surma. Need olid kaante vahel. Paljusid asju siiski ei räägitud,” sõnas ta.

Tütred jutustasid, et kui neile esialgu tundus, et isa kunstnikuna eriti ei teata, selgus otsingute käigus, et Lui Lätt on kunstiringkondades teada ja tema pildid elavad oma elu. Mõni teos rändas omal ajal koos põgenikega Ameerikassegi. “Sain mõned fotod neist maalidest, paraku kesise kvaliteediga, aga nägin neilt, et maalid olid väga head,” ütles Imbi Tomberg.

Õded meelstust mööda oosteti isa pilte meelsasti, aga paljude maalide saatusest pole neil aimugi.

Tiiu Übi sõnul oli talle ja õele oluline, et jääks jälj isast kui kunstnikust. Nõnda kinkisid nad maali “Rukkilõikus” eesti rahva muuseumile ja ilmutasid raamatu.

TEEKOND KIVI JA RAAMATUNI

Lui Läti tütred Tiiu Übi ja Imbi Tomberg kõnelesid, et olid otsinud isa mälestuskivi küll lumises, küll porises metsas ning lõpuks kohaliku mehe Tiit Griffeli ja tema GPS-i toel leidnud. “Tänu sellele, et Imbi ja Heino olid omal ajal määranud selle koordinaadid. Mets, mis isa kunagi varjas, oli maha võetud. Seal oli täielik songermäe,” meenutas Tiiu Übi.

Tapa gümnaasiumi pärandkultuuri ja folkloori ringi lapsed koos juhendaja Elle Kivisooga aitasid 2017. aastal Lui Läti mälestuseks tema hukkumispäigale sugulaste aastakümnete eest pandud kivi tähistada ja selle ümbruse ära puhastada.

Raamatu “Lui Lätt” väljaandmise Moe Seltsi poolne eestvedaja, Saksi raamatukoguhoidja Sirje Võsa ütles, et Imbi ja Tiiu on isa mälestuse jäädvustamisel teinud ära suure töö, samuti olnud head kaastöötajad Eesti rahvaluule arhiivile ja kirjandusmuuseumile. “Ei ole neile raamatu tegemine mingi uus asi,” sõnas raamatu valmimise tarvis ridamisi projekte kirjutanud Sirje Võsa.

Raamatu andis välja VR Kirjastus. (VT)